

přítomnost potravin v dané zemi a jejich dostupnost širokým vrstvám populace. Jiný alternativní koncept je potravinová soběstačnost neboli suverenita (*food sovereignty*), která podtrhuje právo každé země či skupiny zemí určovat vlastní zemědělskou a potravinovou politiku v souladu s jejími ekologickými, sociálně-ekonomickými a kulturními potřebami. Rozdíl mezi těmito přístupy je zásadní a týká se toho, jak odpovíme na otázku, kdo kontroluje přístup nejen k potravinám, ale hlavně k základním vstupům, a to nejen půdě, ale například použitému osivu apod. Je to i volba mezi homogenizovanou globální zemědělskou výrobou a obchodní politikou na straně jedné a lokálně přizpůsobenými a demokraticky diverzifikovanými přístupy na straně druhé.

Zkušenosti potvrzují, že posun směrem k volnému trhu znamená přesun kontroly nad zemědělstvím jako způsobem života a nad zemědělskou výrobou jako ekonomickým odvětvím směrem od společnosti a venkova do rukou trhu a sil, jež jim dominují. Prosazování potravinové soběstačnosti znamená přehodnocování dosavadních vyloženě ekonomických přístupů k problémům hladu a podvýživy v Africe, ale i jinde ve světě, z perspektivy respektování lidských práv.

○

Mesfin Gedlu (1955) je výzkumným pracovníkem ÚMV.

gedlu@iir.cz

¹⁾ State of Food Insecurity. FAO. Country Groups www.fao.org

²⁾ Hunger's global hotspots. 9 March 2007. www.wfp.org (zpřístupněn 21. března 2007)

³⁾ World hunger increasing. www.fao.org (zpřístupněn 19. března 2007)

⁴⁾ Hunger, humanity's oldest enemy (bd). www.wfp.org (zpřístupněn 19. března 2007)

⁵⁾ *Ibid.*

⁶⁾ Faces of the hungry (bd). www.wfp.org (zpřístupněn 19. března 2007)

⁷⁾ Dugger, C. W. (2007). Inefficiencies curb U.S. aid to the hungry, report finds. *International Herald Tribune*, March 22, 2007 www.iht.com

⁸⁾ Sen, A. (1999). *Development As Freedom*. Anchor Books: New York, s. 162–175.

⁹⁾ De Waal, A. (1997). *Famine Crimes: Politics & the Disaster Relief Industry in Africa*. James Currey: Oxford, s. 5.

¹⁰⁾ Causing Hunger: An overview of the food crisis in Africa. 24. července 2006. www.oxfam.org (zpřístupněn 21. března 2007)

¹¹⁾ Davis, M. (2002); *Late Victorian Holocausts: El Niño Famines and the Making of the Third World*. Verso: London, New York.

¹²⁾ De Waal, A. (1997). *Famine Crimes*. James Currey: London, s. 26–32. Iliffe, J. (1990) *Famine in Zimbabwe, 1890–1960*. Harare: Mambo Press.

¹³⁾ Více informací www.agribusinessaccountability.org

Metaforický střet o Evropu: Havel vs. Klaus

PETR DRULÁK,
VÍT BENEŠ

Václav Havel a Václav Klaus jsou politickými osobnostmi, jejichž názory a vize zásadním způsobem formují jak českou politickou scénu, tak i postoje společnosti jako celku k těm nejdůležitějším otázkám.¹⁾ Přestože se postoj obou politiků k mnoha zásadním tématům shoduje, některé jejich představy se diametrálně liší: snad nejzřetelnější je střet v otázce evropské integrace. Hlubší analýza tohoto střetu nám umožňuje lépe pochopit nejenom postoje obou politiků k Evropské unii, ale obecně i dvě protichůdné a těžko slučitelné představy o evropské integraci, které nabízí česká politická scéna.

Tento článek si klade za cíl pomoci analýzy metafor v politickém diskurzu ukázat, v čem tento střet spočívá. Použitá metoda nám umožňuje jednak zhodnotit dosavadní poznatky o postojích obou politiků k evropské integraci a jednak obohatit tyto poznatky o nové závěry.

Analýza metafor v politickém diskurzu již není pro čtenáře Mezinárodní politiky neznámou. S teoretickými a metodologickými východisky tohoto přístupu, stejně jako s jeho aplikací na případu analýzy diskurzu evropských politických elit o Evropské unii se mohli seznámit v MP 2/2005.²⁾ Tato analýza metafor o Evropské unii v evropském diskurzu ukázala, že převážnou část současné vědecké i politické diskuse o evropské integraci lze vystihnout třemi metaforami Evropy. Evropa bývá metaforizována jako POHYB, NÁDOBA či ROVNOVÁHA NÁDOB. Každá z těchto metafor zachycuje a zdůrazňuje jinou tvář evropské integrace.

Zde prezentovaný výzkum doplňuje tuto dřívější analýzu evropského diskurzu o analýzu diskurzu českého, konkrétně o analýzu diskurzu dvou klíčových postav české politické scény. Empirickou základnu našeho výzkumu tvořilo 74 veřejných vystoupení Václava Klause a Václava Havla zahrnující projevy, články a rozhovory publikované či pronesené doma i v zahraničí, jež se týkaly problematiky evropské integrace. Vybrané dokumenty pokrývaly dvě odlišná období (počátek devadesátých let a počátek 21. století) a umožnily nám sledovat proměny diskurzu Václava Havla a Václava Klause v čase. Relativní význam jednotlivých metafor byl hodnocen na základě údajů o četnosti a hodnotovém

zabarvení odpovídajících metaforických výrazů v diskurzu Václava Havla a Václava Klause.

Pro připomenutí se krátce zastavme u základních teoretických a metodologických premis analýzy metafor. Studium metafor politiky se opírá o poznání, že politický diskurz, tedy to, co je v politice řečeno či napsáno, má svá zažitá pravidla, která ovlivňují politickou praxi.³⁾ Metafory, které nám umožňují „vidět něco jako něco úplně jiného“, čímž propojují dvě odlišné oblasti naší zkušenosti, fungují jako zvláštní druh těchto diskurzivních pravidel. Z metodologického hlediska je důležité rozlišovat metaforické pojmy a metaforické výrazy. Abstraktní metaforický pojem, jako například EVROPA JE NÁDOBA,⁴⁾ je definován jako zobrazení spojující dvě odlišné oblasti naší zkušenosti:⁵⁾ zdrojovou oblast, v našem případě NÁDOBA, a cílovou oblast, v našem případě Evropa. Tento metaforický pojem, identifikovaný na úrovni myšlení či abstraktní struktury jazyka, povede k tomu, že znalosti o nádobách nám usnadní naše chápání Evropy. Abstraktní metaforický pojem je v textu zpřítomněn pomocí metaforických výrazů. Například teze „definovat hranice Evropy“ či „pozice Evropy ve světě posiluje“ jsou dva metaforické výrazy, které se váží k metaforickému po-

jmu EVROPA JE NÁDOBA. Pod metaforu NÁDOBY zahrnujeme i tzv. domácí analogii, kdy je uspořádání Evropy přirovnáno k domácí politice a ke státu – typickým příkladem je výraz „evropská ústava“. Metafora NÁDOBY nám umožňuje využít naše znalosti o nádobách k uchopení fenoménu Evropy a představit si ji jako souvislý a uzavřený celek s jasnými hranicemi oddělujícími vnitřek od vnějšku. Takto „ohraničená“ Evropa potom může být, podobně jako stát, objektem jednání jiných nebo může mít jako unitární aktér vlastní zahraniční politiku.

ROVNOVÁHA, na rozdíl od NÁDOBY, zvýrazňuje existenci národních států jako základních prvků Evropy (EU) a proces vyjednávání mezi nimi. Cílová oblast (EU či Evropa) je v tomto případě přirovnána k ROVNOVÁZE mezi NÁDOBAMI – státy. Příkladem využití metafory ROVNOVÁHY je věta „EU je výslednicí různorodých zájmů národních států“.

Metafora POHYBU je poměrně radikální v tom smyslu, že na rozdíl od jasně vymezené NÁDOBY zprostředkovává obraz Evropy (EU) jakožto proměnlivého objektu. Hovoříme potom buď o Evropě pohybující se prostorem („Evropa kráče- jící po cestě“), nebo nacházející se v procesu kvalitativních změn vedoucích ke vzniku zcela nové politické entity („vzniká naprosto nový a originální typ soustátí“). Každá z těchto tří hlavních metafor se může vyskytovat v několika podobách (například pod NÁDOBU lze zahrnout mj. metaforu OSOBY či MĚSTA), které sdílejí výše uvedené charakteristiky (například ohraničenost dané entity).

Havlovo „slunce“ a Klausovo „centrum“

Z analýzy shrnující výsledky z obou období vyplývá, že v Havlově a Klausově diskurzu se objevují metafory identifikované již v předchozí analýze diskurzu evropského: NÁDOBA, ROVNOVÁHA a POHYB.⁶⁾ Vedle těchto tří hlavních metafor se v diskurzu Havla a Klause objevuje i specifická metafora STŘEDU, kterou lze považovat za základní metaforu české politické kultury.⁷⁾

Pro Havla jsou jasně nejproblematictější metaforické pojmy vztahující se k ROVNOVÁZE. Jedná se především o metaforu TRHU, u níž jednoznačně převládá negativní použití před ambivalentním a pozitivním: zhruba v desetině dokumentů je stinná stránka evropské integrace přirovnávána k dohadování se na trhu,

počítání přínosů a nákladů, které je motivované honbou za prospěchem a za „kul- tem nepřetržitému růstu“. Podobně negativní hodnotu mají metaforické výrazy, které se váží ke HŘE a chápou Evropu jako místo vzájemné soutěže.

Naopak pro Klause představují ROVNOVÁHA, HRA či TRH nejdůležitější pozitivní referenční objekty v jeho úvahách o Evropské unii. Nevidí žádný problém uvažovat o Evropské unii v intencích nákladů, výnosů a užitku. Metaforické výrazy vážící se k TRHU nebo ROVNOVÁZE dílčích částí systému (států či abstraktních protichůdných sil) je u něj možné nalézt v přibližně třetině dokumentů. V případě metafory TRHU se ukazuje, že to, co Havel považuje za zavřeného- nou vypočítavost, se stává u Klause „spontánním“ a „přirozeným“.

U Havla je jednoznačně pozitivním metaforickým pojmem NÁDOBA, vyskytující se v několika podobenstvích, kterým je společná představa Evropy (EU) jako ohraničeného celku. Konkrétně metafora RODINY, využitá v polovině dokumentů, vyvolává představu Evropy jakožto společenství s jasnými a relativně přísnými kritérii členství. Velmi častá je i metafora MĚSTA (45 procent), která umožňuje Havlovi chápat Evropu jako neživý geografický prostor, obývaný lidmi a jimi přetvářený. Metafory OSOBY, na rozdíl od pasivního MĚSTA, dovolují Havlovi představit si Evropu jako jednající lidskou bytost, která může buď jako MISIONÁŘ konat dobro ve světě, či se jako UČEDNÍK učit ze své vlastní minulosti, „řešit naléhavé úkoly“ a skládat zkoušky. Všechny tyto metafory NÁDOBY jsou použity v pozitivních souvislostech.

Naopak Klausův vztah k metaforám NÁDOBY je celkově nejednoznačný, což je způsobeno rozlišováním mezi Evropskou unií a Evropou. Metaforický pojem KLUBU (komunita s určitými pravidly členství) je využíván téměř výhradně k uchopení EU. V případě Evropy Klaus zdůrazňuje, že „členství v Evropě neexistuje“, odmítá, že by byla něčím „majetkem“, a zavrhuje vůbec myšlenku Evropy jako uzavřeného celku, který se vymezuje vůči vnějšku.

Havlovi je velmi blízká představa Evropy v POHYBU, například „Evropy kráče- jící po cestě“ či sjednocující se. Vedle takto definované metafory, pozitivně přijímané ve více než polovině dokumentů, má v Havlově diskurzu o Evropě nezastupitelné místo i pohyb jako proces kvalitativní změny. Havel například zdůrazňuje

proměnlivost Evropy a její TRANSFORMACI v unikátní a zcela novou politickou entitu (INOVACE).

Positivní hodnocení TRANSFORMACE sdílí i Klaus, který vidí jasnou analogii mezi transformací české společnosti a transformací Evropy. Na druhou stranu jednoznačně odmítá kvalitativní změnu v podobě KONSTRUKCE – tato metafora je Klausem využita k uchopení negativní stránky evropské integrace v jedné třetině projevů a textů. Metafora KONSTRUKCE je jednoznačným protikladem přirozeného TRHU – chápe Evropskou unii jako sociální konstrukci, umělý a nepřirozený výtvor intelektuálů.

Rozdíly v přístupu obou politiků k Evropské unii nejvíce vyniknou při pohledu na jejich postoj k metafoře STŘED. STŘED pro Klause znamená nepřirozené geografické a institucionální „centrum“, které je vzdáleno občanům a ovládáno samozvanou elitou evropeistů. Není metaforického pojmu, který by vehementněji a jednoznačněji odmítal – vůči takto po- jaté Evropské unii se Klaus vymezuje ve více než třetině případů. Havel se naopak o pojem STŘED opírá vždy v pozitivních souvislostech, například když líčí EU jako gravitační centrum stability či jako slunce vyzařující mír a toleranci do okolního světa.

Vývoj pohledů na Evropskou unii: ústup od NÁDOB

Ačkoliv se Václav Havel vyhybá metafoře ROVNOVÁHY, v pozdním období ji přece jenom používá v pozitivním smyslu častěji než počátkem devadesátých let. Současně zaznamenáváme ústup metafor NÁDOBY z jejich dominantního postavení. Jedinou výjimkou je metaforický pojem MISIONÁŘ, jehož význam poměrně razantně roste, pravděpodobně v souvislosti se vzestupem očekávání ohledně pozitivního působení EU ve světě. Postupem času prudce narůstá pozitivní využití výrazů vyzdvihujících inovativnost celého integračního procesu (INOVACE) až na téměř padesátiprocentní četnost výskytu.

Role metafor ROVNOVÁHY sílí i v diskurzu Václava Klause, týká se to zejména metaforického pojmu TRH, který se stává nejdůležitějším referenčním objektem s pozitivní konotací v pozdějším období, využívaným s téměř padesátiprocentní frekvencí. Nicméně při bližším pohledu na metaforické výrazy ROVNOVÁHY a KONSTRUKCE vystupují na povrch některé zajímavé nuance jinak celkově skeptického postoje Klause k Evropské unii.

V pozdějším období jsme zaznamenali ústup od metaforizace Evropy jako ROVNŮVÁHY mezi protichůdnými principy a ideologiemi a mnohem negativnější postoj k metafoře KONSTRUKCE, která se společně se STŘEDEM stává hlavní jínakostí, vůči níž Klaus vymezuje svůj obraz Evropy. Zatímco v raném období se Klaus ještě staví v některých případech pozitivně či ambivalentně k tezi, že evropská integrace je výsledkem působení myslitelů, jejich myšlenek a idejí, později tento fakt vnímá jako jednoznačně škodlivý. To je možné chápat jako důsledek skepse z poznání, že po Maastrichtu nenastal očekávaný posun od přemíry centralizace a regulace směrem k tržnímu a liberálnímu pojetí integrace a že nebyla obnovena rovnováha mezi protichůdnými silami a ideologiemi. To vše vede k tomu, že Klaus v ideové konstrukci Evropy přestává vidět pluralitu.

Počáteční víru v proměnlivost evropské integrace dokumentuje i časté využívání metafory POHYBU v pozitivních souvislostech. Přestože se již v raném období objevují pochyby o směřování tohoto pohybu, v celých čtyřiceti procentech dokumentů se staví pozitivně k přirovnání vývoje v Evropské unii k „nekonečnému procesu hledání nejideálnější formy“. Naopak v pozdějším období je POHYB jednoznačně spojen s negativními obrazy „centralizačního procesu“. Postupem času se také zvyrazňuje již zmíněné rozlišování mezi EU a Evropou, které Klausovi umožňuje zaujmout pozici kritika Evropské unie a zároveň obhájce Evropy. Nejvýraznějším rysem vývoje Klausova projevu je rostoucí míra negativního vymezení Evropy a EU, kdy v rostoucí míře zdůrazňuje to, co odmítá, a v klesající míře to, s čím se ztotožňuje.

Metafory jako potvrzení představ o Evropě

Rozbor metafor politického projevu Václava Havla a Václava Klause do značné míry potvrzuje existující představy o vztahu obou politiků k evropské integraci: Havel se staví příznivě k myšlence evropské federace, zatímco Klaus tuto koncepci tvrdě odmítá. Havel proto často zachycuje Evropu slovy, jež se váží k metafoře NÁDOBY, zatímco Klaus se k této metafoře staví nejednoznačně a k vymezení Evropy rád používá metaforu ROVNŮVÁHY, kterou naopak odmítá Havel. Rovněž se potvrzuje Klausova rostoucí skepse k integračnímu projektu, která se projevuje nárůstem negativního vymezení EU na úkor pozitivního přístupu.

Analýza metafor také dokáže zachytit některé detailnější rysy obou představ o Evropě. Jde například o rozdílné chápání Evropy jako STŘEDU odkazující ke globálním ambicím Evropanů, které Havel přijímá a Klaus odmítá, či TRHU zdůrazňující pragmatické aspekty integrace a samostatnost evropských aktérů, k němuž se naopak Klaus staví pozitivně a Havel negativně.

Tento článek je výstupem výzkumu, jenž vznikl za podpory výzkumného záměru Ústavu mezinárodních vztahů „Česká republika v mezinárodní politice“ (MZV4854605401) a grantového projektu „Postavení hlavy státu v parlamentních a poloprezidentských režimech: Česká republika v komparativní perspektivě“ (GA ČR 407/04/1151).

Petr Drulák (1972) je ředitelem Ústavu mezinárodních vztahů.

drulak@iir.cz

Vít Beneš (1980) je vědeckým pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů.

benes@iir.cz

¹⁾ Výsledky analýzy metafor v diskurzu Havla a Klause byly prezentovány i na stránkách Li-

dových novin (Drulák Petr a Vít Beneš (2007) „Havlovy a Klausovy metafory o EU“, Lidové noviny, příloha Orientace, 31. 3. 2007).

²⁾ Drulák, Petr (2005), „Co nám metafory mohou říci o politice?“ Mezinárodní politika, 2/2005, 4–5, Drulák, Petr a Jan Karlas (2005), „Evropská integrace a metafovy: evropské myšlení bez NÁDOBY“ Mezinárodní politika, 2/2005, 6–7 a Drulák, Petr (2006), „Metaforické plakáty Evropy“, Mezinárodní politika 4/2006, 40–41. Pro další aplikace analýzy metafor viz Hochfeld, Katharina (2005) „Německé metafory ve vztahu k České republice“ Mezinárodní politika 2005, 8–9 a Štrobich, Filip (2005) „Svět podle Spojených států amerických. O pacientech, příbuzných a přátelích“, Mezinárodní politika 2/2005, 10–11.

³⁾ Fairclough, Norman (1992), Discourse and Social Change. Cambridge: Polity Press.

⁴⁾ Metaforické pojmy (v dřívějších pracích označované jako konceptuální metafory) budou nadále vyznačovány VELKÝMI PÍSMENY.

⁵⁾ Lakoff, George (1993), 'The Contemporary Theory of Metaphor', in Andrew Ortony (ed.) Metaphor and Thought, s. 202–51. Cambridge: Cambridge University Press.

⁶⁾ Drulák, Petr (2006), Motion, Container and Equilibrium: Metaphors in the Discourse about European Integration. European Journal of International Relations, vol. 12(4), 499–531.

⁷⁾ Význam metafory STŘEDU v české politické kultuře vyzdvihuje i jedna z mála studií rozebírajících metafory českého politického diskurzu (Holy, Ladislav (1994), „Metaphors of the Natural and the Artificial in Czech Political Discourse.“ Man, New Series, vol. 29, no. 4, 809–829.) a Macurova práce k národnímu obrození (Macura, Vladimír (1995), Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ. Praha: H & H).

RECENZE

Zajímavá zamyšlení nad výročím maďarských událostí 1956

Marek Loužek (ed.): Maďarské povstání 1956. Padesát let poté. CEP č. 55/2007, ISBN 978-80-86547-62-6. 140 stran.

Při příležitosti 50. výročí maďarských událostí vydalo Centrum pro ekonomiku a politiku sborník příspěvků, které odezněly na semináři a doplnilo jej o další texty významných českých autorů. Editorovi Marku Loužkovi se podařilo sestavit zajímavou publikaci, kterou by si měli přečíst všichni, kdo se zabývají dějinami 20. století. A to tím spíše, že brožura se neomezuje na pouhý popis z pohledu Maďar-

ska, ale připomíná mezinárodní souvislosti a neopomíjí ani návaznost na vývoj v Československu.

Jako první je zařazen text Pavla Kohouta nazvaný *Maďarská revoluce a reformní komunisté*. Po připomenutí výsledků československých voleb v roce 1946 autor svým literátským stylem vzdává velký hold Chruščovovi: „Zůstane pro mne činem století, že se jeden z napomahačů zločinného režimu rozhodl odhalit jej.“ Stejně neotřele pak P. Kohout připomíná, že po budapeštských lynčích nakonec i kritičtí komunisté v tehdejší ČSR přijali návrat tanků do Budapešti s úlevou. Zároveň